

## آگاهی، بهترین راه مقابله با هاری

**مقدمه:** ۲۸ سپتامبر برابر با ششم مهرماه، روز جهانی هاری است. این روز را سازمان بهداشت جهانی تعیین کرده است تا به این وسیله توجه حوزه‌های دامپزشکی کشورها و مردم سراسر دنیا را به این بیماری جلب کند و از آن‌ها بخواهد که برای مبارزه با آن بیش از پیش برنامه‌ریزی و تلاش کنند. این نشان می‌دهد که هاری بیماری مهم و خطرناکی است؛ اما خوشبختانه قابل پیشگیری است به شرط آن که آن را درست بشناسیم، با راه‌های پیشگیری از ابتلا به بیماری آشنا باشیم و به نکات بهداشتی که رعایت آن‌ها ضروری است عمل کنیم.

با این هدف، در متن حاضر تلاش شده است به نکات مهمی که شاید پاسخ پرسش‌های شما نیز باشد، پرداخته شود.

---

### علت اهمیت بیماری هاری در جهان چیست ؟

۱. هاری از بیماری‌های خطرناک قابل انتقال میان انسان و حیوانات است.
۲. هاری در حیوانات سبب مرگ حتمی می‌شود؛ این مرگ یا به طور مستقیم به علت بیماری رخ می‌دهد و یا به این دلیل که هیچ حیوان مبتلایی نباید درمان شود؛ بنابراین به روش انسانی و بدون رنج کشته می‌شود.
۳. گر انسان‌هایی که ویروس هاری وارد بدن‌شان می‌شود به‌موقع به مراکز درمانی مراجعه نکنند، با گذراندن دوره سخت و طاقت فرسایی فوت می‌کنند.
۴. با همه پیشرفت‌های علمی هنوز درمانی قطعی برای انسان‌هایی که نشانه‌های بیماری در آن‌ها ظاهر می‌شود وجود ندارد.
۵. بیماری و مرگ ناشی از هاری چه در انسان و چه در حیوانات بسیار سخت و وحشتناک است.
۶. در هر سال بیش از ۵۵ هزار نفر در اثر این بیماری در جهان فوت می‌کنند.
۷. سالانه میلیاردها ریال صرف خرید واکسن و سرم ضد هاری برای پیشگیری از بیماری و درمان مجروحین می‌شود. در دنیا سالی ۶ میلیون نفر علیه هاری واکسینه می‌شوند.

### بیماری هاری از چه زمانی وجود داشته است و آیا کشوری هست که این بیماری را نداشته باشد؟

سابقه هاری به بیش از چهار هزار سال پیش بر می‌گردد! و قرن‌ها به‌عنوان یک بیماری ناشناخته سبب مرگ انسان‌ها شده است. در کتاب‌های ابن سینا از هاری با نام "بیماری ترس از آب" یاد شده است که نشان می‌دهد در ایران حداقل از هزار سال پیش وجود داشته است.

این بیماری در کشورهای استرالیا، نیوزلند، انگلستان، ایرلند، ژاپن و تایوان وجود ندارد و چهار کشور فرانسه، بلژیک، سوئیس و آلمان توانسته‌اند بیماری هاری را ریشه‌کن کنند.

### چه حیواناتی می‌توانند ویروس هاری را به انسان منتقل کنند؟

تا امروز گروهی از حیوانات در طبیعت به عنوان مخزن ویروس هاری شناخته شده‌اند؛ مانند روباه، شغال، گرگ و راکون؛ در برخی کشورها خفاش‌های آلوده به ویروس هاری هم وجود دارند. خوشبختانه خفاش‌های ایران تا کنون این ویروس را نداشته‌اند که البته این به معنی بی‌توجه بودن به خطر آن‌ها نیست و عقل می‌گوید برای مبتلا نشدن به این بیماری وحشتاک، مراقب همه پستاندارانی که گاز می‌گیرند و چنگ می‌زنند باشیم؛ مانند خفاش، خرگوش، سنجاب، راسو، موش‌ها و گربه.

در مجموع باید بدانیم حیواناتی که مخزن ویروس هاری هستند و آن‌هایی که به این بیماری حساس‌اند می‌توانند بیماری را به انسان منتقل کنند؛ مانند سگ، گربه، گاو، گوسفند، بز، اسب، خرگوش و موش صحرایی. خوب است بدانید در کشور ما بیش از ۸۰ درصد موارد حیوان‌گزیدگی در انسان به وسیله سگ‌ها صورت می‌گیرد که بیشتر آن‌ها مربوط به سگ‌های خانگی و سگ‌های گله است. ۷ درصد گازگرفتگی‌ها و جراحات‌ها توسط گربه، ۰/۴ درصد گرگ، ۰/۲ درصد شغال، ۰/۲ درصد روباه، ۱/۳ درصد به وسیله سایر حیوانات وحشی و ۳ درصد توسط سایر حیوانات اهلی شده است. اخیراً میزان انتقال هاری از گربه افزایش یافته است.

**نتیجه: واکسیناسیون سگ‌های خانگی و سگ‌های گله در پیشگیری از خطر هاری بسیار مهم است.**

### آیا حیوانات خانگی مانند سگ و گربه هم ممکن است به هاری مبتلا شوند؟

بله. وقتی استعداد بیماری را دارند احتمال مبتلا شدن وجود دارد؛ به همین علت لازم است موارد زیر رعایت شود:

- حیواناتی که استعداد ابتلا به هاری را دارند و درخانه نگهداری می‌شوند باید در سن سه ماهگی واکسن دریافت کنند. این کار یک سال بعد تکرار می‌شود.
- در صورتی که محل سکونت در منطقه‌ای باشد که بروز هاری در آن زیاد است، واکسن هر سال یا هر سه سال یک بار تکرار می‌شود. این را دامپزشک مشخص خواهد کرد.
- اگر تزریق واکسن درست نباشد می‌تواند حیوان را دچار عوارض کند و از طرفی ایمنی لازم را به وجود نیاورد؛ بنابراین واکسیناسیون و هر اقدامی در زمینه پیشگیری از بیماری در حیوانات و رسیدگی به حیواناتی که مجروح شده‌اند باید حتماً توسط دامپزشکان صورت گیرد چون به خوبی از زمان و نحوه واکسیناسیون، عوارض آن و راه‌های پیشگیری اطلاع دارند.

- صاحبان این حیوانات لازم است مراقب رفت و آمد، تماس‌ها، محیط گردش آن‌ها و تغییر رفتارشان باشند و موارد مشکوک را با دامپزشک در میان بگذارند.
- توصیه می‌شود صاحبان این حیوانات خانگی هم واکسن ضد هاری بزنند.

## **اگر حیوان خانگی و یا حیواناتی که برای منظور خاصی تربیت شده‌اند مانند سگ گله، سگ‌های نگهبان و ... واکسن زده باشند و در اثر گاز گرفتگی یا پنجه انداختن حیوانات دیگر مجروح شوند، چه باید کرد؟**

بسته به حیوان مهاجم، شرایط متفاوتی به وجود می‌آید. اگر حیوان مهاجم صاحب‌دار و شناسنامه‌دار باشد شرایط بهتر است؛ چون در این صورت باید واکسینه شده باشد و از نظر رفتار و نشانه‌ها هم قابل پیگیری است ولی اگر وحشی باشد، وضعیت دشوار می‌شود.

در هر دو حالت اگر حیوان مجروح قبلاً واکسینه شده باشد باید فوری برای واکسیناسیون مجدد آن اقدام شود و تا ۴۵ روز تحت مراقبت و در قرنطینه باشد. منظور از قرنطینه این است که جایی ثابت به نگهداری آن اختصاص داده شود و برای گردش در خانه، باغ و روستا آزاد نباشد؛ در این مدت فقط فردی که لازم است مراقب حیوان باشد و به آن رسیدگی کند به این محل رفت و آمد داشته باشد. این فرد اگر تا آن زمان واکسن هاری زده است، دیگر این کار را به تأخیر نیندازد. هیچکس بدون دستکش و حتی عینک به حیوان نزدیک نشود چون همه‌ی بدن این حیوانات به بزاق آغشته می‌شود و امکان پريدن بزاق به داخل چشم هم وجود دارد. هنگام تمیز کردن جای حیوان، روی دهان و بینی بسته باشد. اگر حیوان مهاجم صاحب‌دار تا ۱۰ روز نشانه‌ای از بیماری نداشته باشد خطری متوجه حیوان مجروح نیست و نیاز به سخت‌گیری در مراقبت کم می‌شود؛ ولی در حالتی که حیوان مهاجم وحشی باشد، مراقبت با همین دقت تا ۴۵ روز باید ادامه داشته باشد تا سلامت حیوان ثابت شود.

## **آیا حیوانی که واکسن هاری زده است در صورت مجروح شدن توسط حیوان خانگی یا حیوانات وحشی، باید کشته شود؟**

اگر حیوان مهاجم صاحب داشته باشد می‌توان از او پرسید که رفتار غیرعادی داشته است یا نه؛ چون هر تهاجمی نشانه هاری نیست. در صورتی که رفتارش تغییر نکرده باشد، حیوان مجروح بلافاصله واکسینه می‌شود و تا ۴۵ روز تحت مراقبت قرار می‌گیرد. همان‌طور که گفته شد اگر پس از ۱۰ روز نشانه‌ای از بیماری در حیوان مهاجم مشاهده نشود، مشکلی وجود ندارد.

اگر حیوان مهاجم رفتار غیر طبیعی مشکوک به هاری داشته باشد بهترین کار این است که هر دو حیوان به روش انسانی از رنج بیماری راحت شوند و دیگران از خطر سرایت مصون بمانند؛ در صورتی که به‌وسیله حیوان وحشی مشکوک به هاری هم مجروح شود، همین برخورد لازم است و دلبستگی به حیوان نباید مانع این کار شود.

البته در مورد سگ‌هایی که برای امور خاصی مانند نگهبانی، راهنما، جست‌وجو، پرستاری و مراقبت، و اموری از این قبیل تربیت شده‌اند، دامپزشک بسته به وضعیت موجود تصمیم می‌گیرد. در مجموع دامپزشکان هرکاری که برای حفظ حیوانات مجروح صاحب‌دار لازم باشد انجام می‌دهند و معدوم کردن آن‌ها در واقع آخرین اقدام ممکن خواهد بود.

\* در هر حال این نکته را به خاطر بسپارید که هرگاه حیوانی در اثر حمله حیوانات وحشی یا اهلی دیگر اعم از گوشتخوار، علفخوار و حتی پرنده، مجروح شد باید فوری به دامپزشک اطلاع دهید تا بسته به موقعیت‌های مختلفی که وجود دارد بهترین تصمیم در مورد آن گرفته شود.

## در صورتی که حیوانات اهلی مانند گوسفند یا گاو به وسیله حیوانات مشکوک به هاری مجروح شوند آیا نگره داشتن آن‌ها خطرناک است و آیا می‌توانیم آن‌ها را برای مصرف ذبح کنیم؟

اگر ویروس هاری وارد بدن این حیوانات شده باشد در گاو حدود ۲ تا ۳ ماه و در گوسفند از ۱۰ روز تا چند ماه طول می‌کشد تا نشانه‌های بیماری ظاهر شود. از چند روز قبل از بروز نشانه‌ها، ویروس در بزاق این حیوانات وجود دارد و می‌تواند به محیط، به سایر حیوانات و انسان منتقل شود؛ بنابراین اولین کاری که لازم است در این مواقع انجام شود، اطلاع دادن به دامپزشک است؛ چون تصمیم‌گیری در مورد حیوانات مجروح بر حسب شرایط مختلف می‌تواند متفاوت باشد. سازمان دامپزشکی کشور در مورد برخورد با حیوانات اهلی که در معرض آلودگی قرار می‌گیرند دستورالعملی دارد؛ در بخشی از آن به ذبح دام مجروح و شرایط مصرف آن اشاره شده است. براساس این دستورالعمل، شبکه‌های دامپزشکی موظف شده‌اند هنگام برخورد با حیواناتی که به وسیله حیوانات هار و یا مشکوک به هاری گزیده یا مجروح شده‌اند به شرح زیر اقدام کنند:

- ابتدا باید این حیوانات را قرنطینه کنند. مدت قرنطینه برای گاو، گاومیش، گوسفند، بز، اسب، قاطر و الاغ ۶ ماه و برای سگ و گربه ۸ ماه است. این در صورتی است که این‌ها واکسن نزده باشند و اگر واکسن دریافت کرده باشند و از مدت ایمنی واکسن (با توجه به اعلام شرکت سازنده آن) گذشته باشد، دوباره باید واکسن را دریافت کنند و به مدت ۴۵ روز در قرنطینه بمانند.
- در مدتی که حیوانات در قرنطینه هستند مصرف شیر آن‌ها ممنوع است.
- در طول مدت قرنطینه، فروش، معاوضه و جابه‌جایی این حیوانات ممنوع است. بدیهی است که بردن آن‌ها به چراگاه و علفزارها هم مجاز نیست مگر این که شبکه دامپزشکی با توجه به شرایط، اجازه این کار را بدهد.
- در صورت مشاهده اولین نشانه‌های بیماری در حیوان قرنطینه شده، لازم است شبکه دامپزشکی برای معدوم کردن آن اقدام کند.
- اگر قرنطینه کردن نشخوارکنندگان اهلی ممکن نباشد و نگره داشتن آن‌ها هم برای سلامت مردم خطرناک تشخیص داده شود، لازم است ذبح شوند. این کار شرایطی دارد:

۱. ذبح دام باید در کشتارگاه‌های مجاز و با نظارت دامپزشک باشد. در صورتی که ذبح حداکثر تا ۴۸ ساعت پس از مجروح شدن صورت گیرد، بخش‌های مجروح شده و حتی خراش دیده، به اضافه سر و طناب نخاعی باید ضبط شود. بقیه‌ی لاشه اگر کاملاً پخته شود قابل مصرف است.

۲. اگر بیش از ۴۸ ساعت از زمان مجروح شدن حیوان گذشته باشد، دیگر قابل مصرف نیست و باید زیر نظر دامپزشکی کشته و دفن شود.

- تک‌سمی‌ها و گوشتخواران اهلی هم در صورتی که به تشخیص دامپزشکی قرنطینه کردن‌شان ممکن نباشد، باید معدوم شوند.
  - ضدعفونی محل‌هایی که با آب دهان حیوان‌ها یا مشکوک به هاری آلوده می‌شود ضروری است. همه اشیای آلوده هم باید با توجه به وضعیتی که دارند معدوم یا ضدعفونی شوند.
  - باقی‌مانده‌ی خوراک این حیوانات به هیچ وجه قابل مصرف نیست و باید از بین برود.
- افراد باید مراقب باشند، بدون دستکش به دام مجروح دست نزنند و به یاد داشته باشند که گرد و خاک و فضولات محل نگهداری چنین دام‌هایی می‌تواند آلوده به ویروس باشد.

### **بیماری هاری چه افرادی را بیشتر تهدید می‌کند؟**

دامپزشک‌ها، کارکنان آزمایشگاه‌ها و کشتارگاه‌ها، افرادی که در مراکز بهداشت و بیمارستان‌ها با مجروحین یا مبتلایان به این بیماری سروکار دارند، دامداران، چوپان‌ها، جنگلبانان و شکاربانان. به این گروه‌ها کودکان را باید اضافه کرد که بیش از دیگران در معرض مجروح شدن به وسیله حیوانات هستند. طبق آمار اعلام شده از سوی مراکز درمانی، بیشترین موارد حیوان‌گزیدگی، مربوط به مردان ۲۰ تا ۳۰ ساله است ولی کودکان و نوجوانان بیشترین درصد ابتلا به هاری را به خود اختصاص می‌دهند. شاید به این دلیل که کودکان به حیوانات به‌عنوان وسیله‌ای برای بازی و سرگرمی نگاه می‌کنند و فکر نمی‌کنند آن‌ها می‌توانند خطرناک باشند؛ یا مشخصات حیوان بیمار را نمی‌دانند و با بیماری آشنا نیستند؛ بنابراین خطر آن را کمتر درک می‌کنند؛ نمی‌دانند در برابر حیوان عصبانی و مهاجم چه باید کرد؛ علاوه بر این‌ها، کوتاه بودن قد آن‌ها سبب می‌شود هنگام حمله‌ی حیوانات، اغلب از ناحیه سر و صورت و دست‌ها مجروح شوند و نشانه‌های بیماری سریع‌تر در آن‌ها ظاهر شود.

جالب است بدانید که در گزارشی گفته شده است آمار ثبت شده در مراکز درمانی نشان می‌دهد بیشترین حیوان‌گزیدگی مربوط به زنان است درحالی که این‌طور نیست و نتیجه گرفته شده است بیشتر افرادی که پس از مجروح شدن توسط حیوانات به درمانگاه‌ها مراجعه می‌کنند، زنان هستند؛ بنابراین شاید بتوان نتیجه گرفت که مراجعه‌ی به‌موقع مردان و کودکان هم در اکثر موارد به همت زنان است! خوب است این حساس بودن مثبت را از آنان بیاموزیم.

## بیماری هاری در چه مناطقی از کشورمان بیشتر وجود دارد؟

در شمال کشورمان به خاطر امکان ورود حیوانات وحشی از مناطق جنگلی به روستاها و همچنین در استان‌های هم‌مرز با کشورهای افغانستان، پاکستان و عراق به خاطر رفت و آمد آزاد حیوانات، وقوع بیماری هاری بیشتر است. درحالی که گفته شده است میزان حیوان گزیدگی در شهرها بیشتر از روستاهاست. علت این است که در شهرها بیشتر موارد مجروح شدن افراد مربوط به حیوانات خانگی است که صاحبان آن‌ها به استفاده از قلاده و مهار حیوانات خود توجه ندارند. واکسینه بودن اکثر این حیوانات و همچنین مراجعه‌ی به‌موقع افراد به مراکز درمانی سبب پیشگیری از ابتلا به هاری می‌شود.

## از زمانی که ویروس وارد بدن می‌شود تا ظاهر شدن نشانه‌های بیماری چه مدت طول می‌کشد؟

چه در انسان و چه در حیوانات، زمان نهفتگی یا کمون بیماری برای همه یکسان نیست. حتی در یک نوع حیوان هم بسته به شرایط فرق می‌کند. در کل می‌شود گفت در مواردی که حیوان مهاجم مانند گرگ، وحشی و درنده باشد، جراحت در ناحیه سر و صورت به وجود آید، مقدار زیادی ویروس به محل زخم وارد شده باشد، تعداد یا وسعت جراحت‌ها زیاد و ایمنی بدن مجروح کم باشد، نشانه‌های بیماری زودتر و در حداقل زمان مورد انتظار ظاهر می‌شود. هرچه جراحت کمتر و از مغز و نخاع دورتر باشد و ویروس کمتری به محل زخم وارد شود، بیماری دیرتر رخ می‌دهد. برای درک بهتر موضوع شاید دانستن این نکته لازم باشد که ویروس هاری خیلی سریع در محل زخم تکثیر می‌شود و خود را به اعصاب می‌رساند؛ ویروس هاری با سرعت تقریبی ۳ میلیمتر در ساعت حرکت می‌کند تا به مغز برسد و در بدن منتشر شود؛ به همین دلیل است که بیماری در کودکان به خاطر کوتاهی قدشان زودتر از بزرگسالان خود را نشان می‌دهد و خطرناک‌تر است.

در گزارش‌های مختلف به عدد ثابتی برای مدت نهفتگی یا کمون بیماری هاری اشاره نشده است و این نشان می‌دهد که این دوره بسته به شرایطی که اشاره شد، بسیار متغیر است. به هر حال گفته می‌شود در انسان اغلب ۲۰ تا ۱۸۰ روز، در سگ و گربه از دو هفته تا چند ماه، در گاو دو تا سه ماه و در گوسفند ۱۰ روز تا چندماه طول می‌کشد تا نشانه‌های بیماری ظاهر شود؛ این در حالی است که رخداد بیماری در انسان پس از ۴ روز و نیز تا ۱۹ سال در موارد استثنایی وجود داشته است؛ مهم‌ترین کار این است که کمک کنیم تا هرچه زودتر اقدامات لازم در مورد انسان یا حیوان مجروح صورت گیرد.

## ویروس هاری چگونه و از چه راه‌هایی وارد بدن انسان یا حیوانات می‌شود؟

- رایج‌ترین راه، گازگرفتگی به وسیله حیوان هار یا آلوده است؛ در این حالت حیوان مهاجم ویروس موجود در بزاق خود را به محل زخم وارد می‌کند؛
- زخمی شدن به وسیله پنجه‌ی آلوده به ویروس حیوانات هم سبب انتقال می‌شود.

- گاهی ویروس از راه زخم‌ها و خراش‌هایی که از قبل در بدن وجود دارد و یا از راه چشم، وارد می‌شود. این شکل انتقال می‌تواند از انسان به انسان هم باشد.
- راه دیگر، تنفس هوای آلوده به ویروس است؛ این شکل از ابتلا اکثراً در نقاطی که خفاش‌ها عامل انتقال‌اند و همچنین در آزمایشگاه‌ها رخ می‌دهد.
- مواردی هم بوده که پیوند عضو سبب انتقال شده است. در دنیا تاکنون هشت مورد انتقال از راه پیوند قرنیه اتفاق افتاده است که دو مورد آن مربوط به کشورمان بوده است.

### آیا ممکن است ویروس هاری از انسان به حیوانات منتقل شود؟

با توجه به ویروس موجود در بزاق انسان آلوده و بیمار، این امکان وجود دارد؛ ولی گزارشی در این مورد داده نشده است. البته باید به این نکته توجه شود که هاری در واقع بیماری حیوانات وحشی است و انسان با توجه به آگاهی و قدرت پیشگیری که دارد بسیار کمتر از حیوانات در معرض ابتلا قرار می‌گیرد؛ بنابراین وقوع چنین انتقالی اگر هم باشد بسیار نادر است.

### با چه نشانه‌هایی می‌شود فهمید که فردی گرفتار بیماری هاری شده است؟

نشانه‌ها در همه به یک شکل نیست. طبق گزارش‌های پزشکی در حدود ۸۰ درصد موارد، افراد به شکل خشمگین بیماری مبتلا می‌شوند؛ ابتدا نشانه‌های عمومی که در بسیاری از بیماری‌های دیگر هم وجود دارد دیده می‌شود مانند بی‌اشتهایی، خستگی و کوفتگی بدن، بی‌حالی، سردرد، دل‌درد، اسهال، تب و بی‌قراری. این مرحله حداقل ۲ و حداکثر ۱۰ روز طول می‌کشد. وجود درد، خارش و گاه بی‌حسی در محل زخم نشانه‌ای است که هشدار می‌دهد علت بیماری می‌تواند هاری باشد. در مرحله بعدی، بیمار بسیار مضطرب است، چون انقباض عضلات گلو سبب می‌شود که نوشیدن آب با حالت خفگی و درد شدید همراه باشد. فرد مبتلا با وجود تشنگی شدید، از دیدن آب و یا شنیدن صدا و حتی نام آن به شدت می‌ترسد. ترس از آب مهم‌ترین نشانه‌ی بیماری هاری است. بزاق جمع شده در دهان به صورت کف در می‌آید و بیمار مجبور است آن را تف کند. این کار می‌تواند سبب انتقال ویروس به دیگران شود.

به دلیل این که مردمک چشم‌ها در این بیماری بیش از حد گشاد می‌شوند، بیمار از نور هم می‌ترسد. اگر به صورت بیمار فوت کنند، دچار هیجان و تشنج می‌شود. در مجموع، بیمار نسبت به همه‌ی محرک‌ها حالت تهاجمی پیدا می‌کند؛ خود را به در و دیوار می‌زند، گاهی می‌دود و به ندرت، به دیگران حمله می‌کند. صدایش خشن می‌شود و نمی‌تواند حرف بزند. رفتارهای تهاجمی او هر بار حدود ۱ تا ۵ دقیقه طول می‌کشد و بیمار خسته و بی‌حال در رختخواب می‌افتد تا تهاجم بعدی. همین مقدار نشانه برای قطعی شدن تشخیص هاری کافی است. این مرحله ۲ تا ۸ روز طول می‌کشد؛ سرانجام بیماری بر قلب و ریه‌ها اثر می‌گذارد و یک زندگی، با تنفس‌های عمیق، بی‌هوشی و مرگ به پایان می‌رسد.

بیماری هاری به شکل آرام یا فلجی هم می‌تواند ظاهر شود. در این صورت گاهی ترس از آب وجود دارد.

### حیوانات مبتلا به هاری چگونه قابل تشخیص هستند؟

کسانی که با رفتار طبیعی حیوانات آشنایی دارند، به راحتی می‌توانند متوجه تغییر آن‌ها بشوند.

- حیوانات اهلی شده اگر به شکل وحشی یا تهاجمی بیماری مبتلا شوند، پریشان و پرخاشگر می‌شوند، به طوری که در مقابل هر تحریکی عکس‌العمل شدید و دور از انتظار نشان می‌دهند و به هر چیزی که در اطرافشان است، حتی به صاحب خود حمله می‌کنند.

- اگر آزاد باشند محل زندگی خود را ترک می‌کنند و رفتار یک حیوان عاصی و بلا تکلیف را دارند.

- در صورتی که تظاهر بیماری در آن‌ها به شکل ساکت یا آرام باشد، بسیار مهربان‌تر از حد معمول می‌شوند، بیش از قبل علاقه به لیسیدن صاحب خود دارند که این کار بسیار خطرناک است، گوشه‌گیر می‌شوند و نشانه‌های فلج شدن در آن‌ها ابتدا از حلق و عضله‌های صورت شروع می‌شود که خود را به صورت عدم توانایی در بلع نشان می‌دهد؛ سپس در مدتی کوتاه به دست‌ها، پاها و کل بدن می‌رسد.

- در نهایت، بیهوشی کامل و مرگ در عرض چند ساعت فرا می‌رسد.

- یکی از نشانه‌های معمول در سگ‌ها، افتادگی فک پایین است. ترس از آب، ترس از نور و ریزش شدید بزاق و اشک و کف کردن دهان در هر دو حالت وجود دارد.

بنا بر آنچه گفته شد، در هر کجا که هستید اگر سگی را دیدید که سرگردان و متوحش و پرخاشگر است، تعادل ندارد، یا سرش پایین افتاده، بزاق از دهانش سرازیر است و دم او حالت سست و رها شده دارد، و یا گربه‌ای را دیدید که پشت او حالت کمانی پیدا کرده، ناخن‌هایش بیرون زده است و نگاه خشمگینی دارد؛ همین‌طور حیواناتی که بسیار بیمارند و در گوشه‌ای افتاده‌اند یا مرده‌اند، از نزدیک شدن به آن‌ها خودداری کنید و فوری به دامپزشک یا نزدیک‌ترین مرکز بهداشت اطلاع دهید.

گاهی افراد در برخورد با حیوانی که مشکل بلع داشته است، با تصور این که چیزی در گلوئی او گیر کرده، تلاش کرده‌اند آن را خارج کنند و متأسفانه خود را در معرض آلودگی قرار داده‌اند.

به این نکته توجه باشید که لازم نیست همه‌ی نشانه‌ها در یک بیمار وجود داشته باشد تا ما را وادار به اقدامی کند. چون ممکن است این اتفاق نیفتد؛ بنابراین، با دیدن حتی یک نشانه مانند پرخاشگری و یا مهربانی دور از انتظار، یا عدم توانایی در بلع و زیاد شدن بزاق باید به دامپزشک اطلاع داده شود.

### آیا در کشورمان برنامه‌ای برای مبارزه با بیماری هاری وجود دارد؟

بله، وجود دارد و هر سازمان یا دستگاهی بخشی از کار این برنامه را به شرح زیر عهده‌دار است:



۱. واکسیناسیون سگ‌های صاحب‌دار در شهر و روستا، قلاده‌گذاری همزمان با واکسیناسیون و صدور شناسنامه بهداشتی برای آن‌ها. مسئولیت این کار با سازمان دامپزشکی است.

۲. جمع‌آوری سگ‌های ولگرد توسط شهرداری‌ها با همکاری نیروی انتظامی.

۳. افزایش آگاهی مردم نسبت به بیماری با استفاده از روش‌های مختلف آموزشی؛ این کار به عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. اهمیت این بخش از برنامه تا آن‌جاست که شعار سال ۲۰۱۱ برای مبارزه با هاری در جهان این بوده است: "آگاهی، بهترین راه مقابله با هاری"

۴. مهار کردن بیماری در حیوانات وحشی با استفاده از کارهایی مانند واکسیناسیون که اجرای آن به عهده سازمان حفاظت محیط زیست است. با توجه به این که وحوش، منشاء هاری هستند، داشتن یک برنامه منظم برای واکسینه کردن آن‌ها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و در واقع اساس برنامه‌ی ریشه‌کنی است.

بدون تردید، مشارکت و همراهی مردم نقش بسیار پررنگ و تعیین‌کننده‌ای در موفقیت این برنامه دارد. در واقع مردم هم به سهم خود وظایفی دارند که باید به آن توجه و عمل کنند. یعنی لازم است:

- تلاش کنند هرچه بیشتر و بهتر بیماری را بشناسند. این آگاهی بویژه برای کسانی که در روستاها و مناطق پرخطر، نزدیک جنگل، کوهستان و مرزها زندگی می‌کنند و یا تردد دارند، ضروری است.
- برنامه‌ی واکسیناسیون حیوانات خانگی بویژه سگ‌ها را جدی بگیرند. چرا که مهم‌ترین راه پیشگیری از سرایت بیماری به انسان و حیوانات حساس، واکسیناسیون سگ‌های صاحب‌دار (سگ خانگی، سگ نگهبان و سگ گله) است. توصیه جدی این است که این کار را به غیر دامپزشک نسپارند.
- افراد در معرض خطر، حتماً برای زدن واکسن به مراکز تعیین شده مراجعه کنند.
- اگر حیوان مشکوک به هاری را دیدند به آن نزدیک نشوند و فوری به دامپزشکی یا مرکز بهداشت اطلاع دهند.
- به تشخیص دامپزشک اطمینان کنند و اگر لازم بود که حیوان مورد علاقه‌شان برای پیشگیری از سرایت بیماری راحت شود، مانع نشوند.
- حیوان گزیده و مجروح شده را به بهانه حلال کردن، ذبح نکنند و از دامپزشک برای تعیین تکلیف آن کمک بخواهند.
- از نزدیک شدن به حیوان مشکوک به هاری و دست زدن به جراحات حیوانات مجروح خودداری کنند.
- حتماً برای مهار حیوانات خود از قلاده استفاده کنند و توجه داشته باشند که حیوان اهلی آن‌ها می‌تواند نسبت به دیگران وحشی باشد.
- اجازه گردش و رفت و آمد آزاد به حیوانات خانگی خود ندهند.
- به کودکان خود آموزش دهند که حیوانات اسباب بازی نیستند و آزار آن‌ها می‌تواند خطر آفرین باشد.

- بدانند و به کودکان یاد دهند که حیوانات وقتی خواب یا مشغول خوردن غذا هستند دوست ندارند کسی به آنها نزدیک یا مزاحشان شود؛ از این کار عصبانی می‌شوند و ممکن است به فرد مزاحم حمله کنند.
- در صورت مجروح شدن به وسیله حیوانات حساس به هاری، و حتی تماس با بزاق حیوانات مشکوک، محل را به خوبی با آب و صابون شستشو دهند و خیلی فوری به اولین مرکز بهداشت یا مرکز درمان هاری مراجعه کنند. مدت شستشوی زخم با صابون و آب فراوان باید به مدت ۱۰ تا ۱۵ دقیقه باشد و در آخر اثری از صابون در زخم نماند. موضوع مهم دیگر در برخورد با زخم این است که باید باز بماند و هوا به آن برسد؛ زیرا ویروس بیماری هاری در نبود هوا به سرعت رشد می‌کند و زیاد می‌شود.

### تهیه و تدوین : دکتر فاطمه تهرانی

با تشکر از راهنمایی آقایان دکتر محسن مشکات و دکتر سیامک نیکخواه و سپاس از ادارات کل دامپزشکی و همه‌ی کسانی که در ارتباط با بیماری هاری در فضای مجازی اطلاع رسانی داشته‌اند و از خرمن دانش ایشان، خوشه چینی شده است.